

זכרונות אלה הועברו לכתב מהקלטות זקני הישוב בגליל.
ההקלטות נערכו ע"י אורי שרפמן מבית-גן(יבנאל) והם רכושם הפרטי של בלהה ואורי שרפמן.
ההקלטות נמסרו באדיבותם לארכיון בית יגאל אלון בגינוסר לתועלת הציבור כולו.

=====

רבקה ספיר וילנות - הולדתה כנצרי

ביום 21 באפריל 1974, ביקרתי אצל סבתא רבקה ושמעתי את הסיפורים הבאים אודות משפחתה ומשפחתו של סבא מאיר.

=====

ההורים שלי היו אנשים פשוטים לפי פרושה המקובל של המילה הזאת. אולם כאשר גדלנו וראינו מה הורישו לנו, הבינונו שהם לא היו כל כך פשוטים.
אי אפשר לספר על אמא ועל אבא כנשימה אחת, מפני שהם היו שונים ומנוגדים מאוד זה מזה, ומרגע שעמדנו על דעתנו הבחנו בכך.
אמא היתה ילידת וילנה וכנראה שמשפחתה היתה גם כן מוילנה. משפחה מהמעמד הבינוני הנמוך, עניה ושקטה. אמא של אמא היתה כנראה המפרנסת העיקרית בבית ועד כמה שאני זוכרת היתה להם חנות של כלי ברזל.
ככל הנראה, אביה של אמא לא היה בעל מלאכה מסוימת, כי מעולם לא שמעתי מפיה על אביה כעל מפרנס משפחה. שם אמא היה חנה ושם סבתי היה בלה. שם הסבא יעקב. אמא סיפרה מעט מאוד על השורשים מהם צמחה. היא לא הלכה לבית ספר מסודר ובגיל שמונה התחילה לעבוד בבית מלאכה היא נאלצה לעזור להוריה ובגיל כל כך צעיר הביא אותה אביה לבית המלאכה ומגיל שמונה, ילדונת ובת יחידה, לא ידעה כמעט הפוגה מעבודה.
היא לא אהבה לספר סיפורים מחייה ולא דברה הרבה. עשתה מעשיה בצנעא ועל תכונותיה הטובות וביתה הפתוח לכל נצרך סיפרו אחרים.
שתי מלחמות עברו עלינו עד שעלינו ארצה, מלחמת רוסיה-יפן ומלחמת העולם הראשונה והחיים לא היו קלים.
בזמן מלחמת העולם הראשונה היה רעב גדול בוילנה. וילנה לא היתה עיר עשירה וכל מלחמה רוששה אותה עוד יותר.
אמא היתה הולכת ברחוב ופוגשת אנשים שהכירה ושואלת אותם לשלום, ולפי התשובה ידעה באם

אספה אותה ברוחב. הילדה היתה חצי לבושה ונעלה בעלי עץ. לשאלתה של אמי, ענתה שאביה ברוסיה ושאינם שומעים ממנו דבר. אמי הרגישה שהילדה רעבה והביאה אותה עמה הביתה וכל אחד מאתנו ידע שמעתה פרוסת הלחם שלו תהיה קטנה יותר. אני זוכרת דמויות רבות נוספות שבאו והלכו. לא ידעתי פרטים אבל כשסדרו לנו את המיטה על גבי כסאות מצורפים, ידענו שיש אורח. לא שאלנו שאלות, קיבלנו וכיכדנו את רצונה של אמא. היא, שכמעט לא קיבלה השכלה מסודרת, הגיעה בכוחות עצמה לתפיסת עולם ולידע שגם בית-ספר תיכון לא מקנה לתלמידים שלו. אבל עלי לציין שתחושת המחסור ליוזמה אותה עד לזמנה האחרון. אני חושבת שעד גיל 15 שמעה אגדות וסיפורים מסבא יענק"ל שכיילה שעות ארוכות בבית הכנסת. עוד בהיותה ילדה קטנה היה נושא אותה על גבו ומספר לה סיפורים ומאגדות "עין יעקב" ומשום כך נשאר בזכרונה כל אותן אגדות שסיפרה לילדי כשהיתה מכלה אתם בהיותם חולים. תמיד היתה מספרת להם מאגדות אלה ומקדימה ואומרת - את האגדות האלה שמעתי עוד בהיותי לדה, מאבי.

חייה היו קשים, יום העבודה שלה היה מתחיל בשתיים בלילה ומסתיים בחצות. אינני זוכרת אותה ישנה לילה שלם. בית המלאכה לפני המלחמה, היה בית מלאכה גדול לבגדי גבירות. בבית המלאכה עבדו כ-20 פועלים. אבי, ועליו עוד אספר בהמשך דברי, לא ידע להתמסר לעבודה. הוא אהב יותר את בית הכנסת שלו, שט כיהן גבאי. את העבודה בבית המלאכה היה מזניח ואמא נאלצה פעמים רבות ל"הוציא את העגלה מהכּוּץ". היתה לה השפעה רבה על הפועלים, תמיד עמדה לצידם והם שמעו לשיקול דעתה. מכיון שלא למדה בעצמה, השקיעה בנערים ששימשו כשוליות. כשהגיע נער לעבוד כשוליה, היתה אמא מלבישה אותו בבגד חדש וגם עמדה על כך שלמד מעט חשבון. בלילות היה צריך לכבס ולתקן, עוזרת קבועה לא היתה ואמא עשתה את רוב העבודה. רק בגיל 10-9 התחלנו לעזור בעבודות הבית ולהוריד ממנה מעט מהעול הכבד שרביץ עליה.

כשהגיעה לכנרת, שמה לב לעובדה שלא היה לנו מחסן בגדים. העוני היה גדול ולאנשים היה בגד אחד לעבודה ובגד אחד להחלפה. משום כך ברור למדי גם למה לא היו ארונות באותם הימים. אמא הרגישה בזה מיד. היא ראתה את המכנסיים הקרועים של החברים בלכתם לעבודה, היתה עומדת וסוקרת את החברים מדי בוקר ומכיון שהיה לה זכרון מצוין, היתה מחכה שהחצר תתרוקן, הולכת לאחורי החברים שעליהם ראה מכנסיים קרועים, מחפשת מתחת למזרן משהו שאפשר לעשות ממנו לבוש חופרת, מחנקת, מכבסת ובחוריים כשהבחורים היו חוזרים מהעבודה, מצאו על המיטה מכנסיים חדשים, מטולאים אמנם, אבל נקיים ומתוקנים. וזוהי אמרה לי פעם, שמעולם לא היה לה סיפוק כזה ומעולם לא אמרו לה תודה בצורה כה חמה.

האנשים כאן קראו לה "אמא", אמנם הם היו ההורים הראשונים, אבל היו עוד הורים. להורים שלי קראו אבא ואמא, ומכלי שהזכירו את שם הפרטי ידע כל אחד למי הכוונה.

החיות של החיים נכבצה, לא היתה תמיד מוכנת לה. היתה לה קשה לראות אותנו בעבודתנו הקשה. היה לה קשה לראות את הניסים בהריון עובדות כל כך קשה בשדה וברפת. היה לה קשה לראות את היצורים רב טי יום רעבודה כאקליס החם הזה. ולא פעם ראינו אותה מזילה דמעה. היא שכחה

לגמרי את הימים הקשים שלה.

וכך, אמא מצאה עבודה בכנרת כמחסנאית. היא גם הדריכה את האחרות שבאו לעבודה אחריה. לימדה את הנשים לתפור ולהכין כל מיני פריטים. התחכמה עם הגזברות כשרצתה להשיג דברים מסוימים. הקופה בכנרת היתה דלה מאוד מאוד.

לפני כמה שנים, עלה בדעתי לחפש בטבריה את החנווני מחנות הבדים שעזר לה בקניותיה.

ובאמת, באחד הרחובות נתקלתי יום אחד בישיש שזכר אותה מימי נעוריו.

העבודה עמדה במרכז חיהם של אמא ואבא. הם היו בקבוצה מספר שנים ועזבו. אבא שהיה גזרן מקצועי, בעל מקצוע סוג א', לא השלים עם עובדת היותו ברשות הקבוצה ותלוי בה. הוא רצה להיות עצמאי. אמא נשארה עדיים בכנרת, לא רצתה לחזור לחיי העיר, אבל הצטרפה לאבא פשוט מתוך רחמים, לא היה מי שישגיח עליו ויטפל בו. הוא קיבל עבודה רכה והיה מסודר וכך הם היו בחיפה בשנים 28-35. אבא התפרסם אפילו כחיט טוב. את החגים הם באו לבלות בכנרת. כאשר התעייף מעבודתו בבית המאכה עמדנו על כך שיחזרו לכנרת והם חזרו. כל זמן שגרו בחיפה היה ביתם בית המלון של כנרת. אמא היתה מלינה ומאכילה כל מי שהגיע לחיפה מכנרת וכולם אהבו אותה. בזמן מלחמת השחרור אחרי שהילדים עזבו את כנרת, התעקשו ולא רצו לעזוב את המקום, הם אמרו - אם אתם תמותו כאן, אנחנו רוצים למות יחד אתכם. - אבל בשום אופן לא הסכימו החברים שהם ישארו והועברו לחיפה לבית הספר הריאלי שקלט את הפליטים שלנו.

אמא נפטרה שלוש שנים אחרי שאבא נפטר. היא המשיכה ללא לאות וללא מחלות עד שסגרה את עיניה. אבי היה ברוחו ציוני, אצל אמא נשארו שרידים של הכרה סוציאליסטית קרובה אפילו לקומוניזם. אם כי, בעומק רגשותיה היתה זיקה עמוקה ליהדות וזה בגלל אביה. כשנולדו ילדים לאבי ולאמי, אבא לא התערב בחינוכם, זו היתה עבודתה של אמא. דבר אחד כן רצה, הוא רצה שהבנים שלו, יוסף ויצחק יהיו רבנים. זו היתה תגובה לחסר שלו עצמו בילדותו. בינתיים החלה התנועה הציונית לפעול ונוסד החלוץ. אנחנו היינו ערים לפעילויות אלה ובעיקר הילדים שלמדו כבר בבית-ספר עברי כמוני וכמו בלה ודוד. קיבלנו חינוך עברי ודיברנו על עליה לארץ ישראל. אמי היססה, אבל החיים היו חזקים ממנה. אסתר שהיתה אז בת 18 התיעצה אתי, שהייתי אז בת 13 בלבד, ואני זוכרת שאמרתי לה - אם את לא רוצה להתנוון כאן, תעשי את הכל כדי להגיע לארץ היא עזבה ואחריה תוך זמן קצר, עזבו יוסף ויצחק. עזבו באמצעות החלוץ והתמקמו בקבוצת כנרת.

כעבור זמן קצר אחריהם, באנו גם אנחנו ההורים והילדים הצעירים יותר. אני קיבלתי סרטיפיקט למרות שלא הייתי בהכשרה, אחר ממיסדי רמת הכובש המליץ עלי. האחרים הגיעו על פי דרישתם של אסתר, יוסף ויצחק.

אבי המשפחה, משפחת שפירי, נולד בכפר קטן בליטא לפני כ-100 שנה. בכפר היו שני תושבים שאחד מהם היה הסבא דוד. התושב השני היה ליטאי. הם חיו כמו שני אחים בצרות ובשמחות. לא היו מלומדים גדולים ובקושי ידעו לחתום את שמם. הסבא ידע את הא"ב. אבא היה חייט ואהב מאוד את הטבע ואת חיי הכפר הליטאי. סיפר הרבה על הטיולים שעשה בחיק הטבע. סיפר על חיי הכפר, על הדלות הנוראה, על הבית שלא היתה לו אפילו ארוכה וכשהיו מדליקים אש נאלצו לפתוח את הדלת או חור בגג. רצפה לא היתה, האדמה היתה מהודקת ובימי ששי פזרו עליה שכבת חול בהיר יותר.

אחד הסיפורים שסיפר אבא על אביו קשור בחג הפסח - כשהתקרב חג הפסח היה אביו ממלא את החדר באדמה וחוצה אותו כמקל זכר ליציאת המצרים.

אהבתו של אבא לטבע היתה ללא גבול. כשעברנו לחצר החדשה שלנו על הגבעה, עדיין לא חלמנו על גינות נוי, אנחנו עבדנו מחושך עד חושך ופשוט לא חשבנו על זה, הוא ביקש ממני שאשיג לו זרעים של טופח, הטופח הזה נתן זרעים והוא חילק לחברים ועשו גינות. פעם שאלתי אותו - אבא, למה נטפלת דווקא לטופח? והוא סיפר לי את הסיפור הבא: פעם יצאתי אל מאחורי הבית מיד כשהפשיר השלג, חפרתי בור באדמה והכנסתי בו כמה גרעינים של "גרושק" שהוא הטופח, ועשיתי לי גינה. כשאבי (הסבא) זכרנו לברכה, יצא לראות איפה אני ומצא אותי חופר באדמה הוא סטר על לחיי פעמים אחדות בחוזקה ואמר - כך עושים הגולים, כך לא עושים יהודים.

בושה וחרפה! - זה היה הסיפור שלו. לאחר שאבי נפטר ונקבר, באנו לבקר את קברו בחורף הראשון לאחר מותו ומצאנו את הקבר מכוסה בטופח. היה זה כאילו המשך למאבק שהחל אבא בימי ילדותו. אבא היה הבן הצעיר במשפחתו חוץ מאחותו שהיתה צעירה ממנו. השכלה לא קיבל כי בשביל ללמוד צריך היה ללכת ל"חדר" שהיה בעיירה הסמוכה. פעם סיפר שכאשר היה צעיר התערער בטחוננו העצמי בגלל בן דודו דוד שעשה חיל בלימודים. הוא החליט שאינו מוכשר ללימודים והצטרף לאביו במסעותיו בין הכפרים. ומכיון שאביו היה חייט, עזר לו בתפירה והפך גם הוא חייט. עבודת החייטות (הם תפרו מעילים מהמטווה הגס שעשו האכרים) היתה שנואה עליו והלך להשתלם בגזרה ובנשא זה עשה הרבה מאוד. גם כשהיה בעמק הירדן, היה הולך ברגל עד אשדות ודגניה א' ומלמד את הכחורות בחוג לגזרה. אבא לא אהב להיות מרותק לעבודה שעות ארוכות, החלים לא בדיוק אפשרו לו לחיות באפס מעשה אבל העולם שבחוץ ריתק וענין אותו. אני זוכרת שאמא סיפרה שכאשר נולדתי אני ב-1905, היו ימים של מהפכה, בעוד אמא יולדת אותי רץ הוא החוצה עם גרזן כדי להגן על הישוב. וכך אני נולדתי בבית בלי עזרתו. הוא בנה לו בית מלאכה קטן והבשים העשירות היו באות אליו לתפור. אבל מכיון שלא היה לו בדיוק כשרון מסחרי לא התעשר מהענין. טען שכל סוחר הוא גם רמאי. והוא היה אדם ישר.

פעמים רבות בזמן העבודה היה רץ החוצה לבית-הכנסת, אף פעם לא היה לו זמן ללבוש את המעיל שרוול אחד הצליח ללבוש בתוך הבית ואת השני תוך כדי ריצה, על המדרגות. היו לו הרבה מאוד ענינים. הוא "פתח" חברה לגמילות חסדים, וכך בבית הכנסת שהיה מיוחד לחיטיים, היתה קופה לתוכה הכניסו כל חיט סכומי כסף לפי יכולתו וכסף זה שימש לעזרה לנזקקים. בלי רבית ובלו תנאים עזרו איש לרעהו. ומכאן שאבא היה עסוק וניהול בית המלאכה היה תפקידה של אמא. הפועלים רכשו לה כבוד רב, מה שלא כן לאבא, מאחורי גבו עשו כל מיני שטויות והיא אפילו לא היתה צריכה להרים את קולה כדי להשליט סדר, היתה פשוט נכנסת, מתישבת ותופרת והגה לא נשמע. כשהגיע לכנרת רצה להיות עובד אדמה. הוא היה בן 51 כשהגיע ואמא היתה בשנה כוגרת ממנו, בת 52. הוא אהב תמיד להזכיר את ההפרש הזה בגיל, בדרך כלל היה הגבר מכווגר יותר מאשתו.

אני זוכרת אותו לכוש במכנסים הלבנים ששימשו אותו בחו"ל, בימי השבת בעונת הקיץ, איזו צורה הם קבלו בגן הירק, נערל בנעללים הוילנאיות עומד וחופר תפוחי אדמה. הוא עמד וחפר והוציא מעט מאוד תפוחי אדמה, כי מי ידע אז לגדל תפוחי אדמה? היכול היה פחות מערך הזרעים ואני זוכרת שהעקרב מצא אותו דווקא שם בגן הירק. הוא לא בכה אבל סבל יסורי תופת. חשבת שהוא הולך למות, אף פעם לא ראיתי אותו סובל בצורה כזאת. הוא היה איש שומר מסורת אבל לא היה משועבד לדת. ועל כך יעיד הסיפור הבא. כשעברנו לגבעה הזאת, היינו מתגייסים בשבתות לשתול את הדשאים ולטעת את העצים. אבא יחד עם עוד סבא אחד היו נוהגים ללכת בשבתות להתפלל במושבה. באחת השבתות שמעתי שיחה בין השניים - שניהם עמדו וצפו בבחורים החופרים בורות ונוטעים עצים, הסבא, רבי יחיאל כעס מאוד על כך ואבא אמר לו - ר' יחיאל, תקשיב, אם אמנם יש גן עדין על פני האדמה, החבר'ה האלה יכנסו לשם לפניך.

אהבתו הרבה לטבע באה לידי ביטוי פה, הוא הרבה לטייל בשדות בעוד שאמא היתה יושבת הרבה בבית. כשגרו בחיפה, באו לכנרת בכל חג ושמחה. באחד מימי ט"ו בשבט, כשנטענו את האקליפטוסים לאורך הירדן סמוך לבית המוטורים השתתף גם אבא. כשהטכס הסתיים וכולם התפזרו חיפשתי אותו ומצאתי אותו עומד ושותל שתיל שנפסל. ראיתי שחפר בור קטן ושתל את השתיל העקום. הוא אף ביקש ממאיר מלמד חתנו שלא ישכח להשקות את השתיל מדי פעם. לתמהוננו הרב, השתיל הזה צמח והיה לעץ היפה ביותר בחורשה, עץ גדול ועבה ששני ילדים לא יכלו להקיף אותו. אבא אהב לטייל ולשוטט בין הבריכות ונהג לסחוב אתו לטיולים אלה עוד אבא אחד. לא אשכח אתהשמחה הרבה שאחזה בו כשהוכרזה המדינה. הוא התלבש בלבוש חגיגי, נכנס לחדר האוכל וסחף את כולם בריקוד עד איבוד החושים.

זה היה זמן קצר לפני מותו. כשחלה הנאנו אותו לבית חולים בחיפה, חולה ומשותק. הוא קרא ליצחק ולי ואמר שהוא רוצה למסור לנו את צוואתו. היה לו סכום פעוט של כמה מאות לירות

את הסכום הזה הפקיד במזכירות וביקש מהם לשלם מכספו עבור התכריכים ועוד ביקש שישלמו עבור האדמה לקברים שלו ושל אמא לקרן הקיימת. כמו כן ביקש שיתלו על אחד העצים הגדולים שהקיפו את ביתו שלט קטן שאומר - האיט שנטע את העץ הזה, חל כל חייו מעמל כפיו. הוא ביקש עוד שיבנו לאמא שרותים בביתה וכך שיקנו לנעמי פסנתר כדי שתמשיך לנגן. הוא אהב מאוד לשמוע מוסיקה ואף אהב לשיר שירי חזנים, הכיר את כולס בעל פה. ומקרה נוסף שנחרט בזכרונו קשור לימיו האחרונים בבית החולים, אנחנו ישבנו אתו יומם ולילה, הוא היה כבר משותק ולא יכול היה לדבר, באותו לילה זה היה תורי לשבת לידו, וכמובן שישבתי מנוממת לאחר יום עבודה ארוך, והנה התעוררתי וראיתי שאבא התישב, הוריד את רגליו וזעק זעקה אחת ה"היים", הביתה! הוא לא רצה למות בבית החולים, הוא רצה הביתה, לכנרת. לזכות גדולה זכו שני הזקנים האלה ובהלוויה נשאו אותו על כפיים הבנים והנכדים לאורך כל הדרך לבית הקברות.

אבא עבד עד הרגע שחלה ולא יכול היה לעמוד ליד המכונה. זה היה מאוד קשה לראות את סבלו מכך שאינו עובד.

אהבתו לטבע שליוותה אותו כל חייו העניקה גם לנו אהבה רבה לאגמים לעצים ולאחר. אני יודעת למי הוריש אבא את נפשו הפיוטית, אני רק זוכרת אותו מטיל עמנו בין האפרים ומצביע על הרוח המטיל על פני העשב. ואני זוכרת את המשפט שהיה אומר: "גיב א'קוק דיגרעזלעך דאווענען" - הסתכלו, העשבים מתפללים.

אבא אהב מאוד את בית הכנסת בוילנא ואהבתו השניה היתה בית הכנסת במושבה, אולי מפני שהיה מונח על שפת הים. הוא גם אהב מאוד את השוחט, האמין לו מאוד והיה אומר שהוא בעל נפש טהורה. כשבא אבא מוילנא, קיבל מאנשי בית הכנסת שלו ספר תורה. הוא הכניס את הספר הזה לבית הכנסת בכנרת. ספר התורה הזה נדד אחר כך עם יצחק לבית הכנסת של דגניה ב' וחזר עכשיו לכנרת.

אני הגעתי לחצר בשנת 1925. חמש שנים לאחר עלית קבוצת וילנא לארץ ושנתלים או שלוש לאחר בואם של אנשי וילנא לחצר כנרת. את החצר הקיפה חומה שחורה כמו עכשיו. הגענו לכנרת בליל הסדר ואני זוכרת שהירח גם הוא השתתף בשמחת החג. כאשר עליתי על המדרגות הרגשתי שאני מטפסת לאיזה ארמון מכושף. לעולם לא אשכח את הדרך מטבריה לכנרת, הדרך לאורך הים כשהירח משתקף לו במים ומלווה אותנו. אנו הבאנו אתנו את ההורים וזו היתה המשפחה הראשונה שהקבוצה קלטה. בסך הכל היו כ-40 איש, רובם רווקים בני 20 ומשהו, ביניהם רק 3 או 4 משפחות.

למחרת בבוקר, הרגשתי כמעולפת. הישיבה הזאת בצוותא, זו היתה חוויה מיוחדת במינה שחוויתי בפעם הראשונה בחיי, וההתעוררות למחרת ליום חמסין גרמו לי לטטטוש חוששים ממש. אז ראיתי כנרת אחרת ואני חייבת להודות שנדרשו כוחות רבים כדי לעבור את היום הראשון הזה בכנרת. בין האנשים שהיו שם, היו בעיקר אנשי וילנה, זה היה לאחר שהגרעין של עין חרוד עזב את החצר. קבוצת וילנה ישבה קודם על הר כנרת ועסקה בהוצאת סידריות. באו אז מהחצר למטה ואמרו שהחצר התרוקנה וחייבים לרדת מההר. זה היה למורת רוחם של אנשי וילנה שרצו ללכת למקום חדש. אבל בהתחשב עם המצב החליטו לעבור לחצר ולהצטרף לבודדים שנשארו - לכן ציון, לאהרון עם משפחתו, לסטולר ולמאיר פרנס. אני הגעתי שנתיים אחר כך ואינני זוכרת בדיוק מי עוד היה שם.

מאיר הגיע לחצר יחד עם קבוצת וילנה. ואם כי לא היה הבדל גדול בגיל שלנו, אני דמיתי לי שהם באו לפני עשרות שנים. פעם אמר לי אהרון שידלובסקי - שנה אחת במקום הזה שקולה כנגד 10 שנים במקום אחר.

בקבוצה מצאתי את מאיר. הוא היה במרכז הקבוצה, מלא חיים ומרץ, אהוב על האנשים ומוכן לעזור בכל רגע. אם כי לא היה בטוח בכשרונותיו, לא היסס מלקבל על עצמו משימות ופעילות כנראה שבכל זאת היה מוכשר מאוד. אז עבד כפלח, ירש את מקומו של אהרון שידלובסקי שהלך לגן הירק. בקושי ידע לעשות את המלאכה הזאת, אבל התבייש לא לקבל את התפקיד. מאיר היה יליד וילנה, היה גדול ממני ב-4 או ב-3 שנים. היתה לו אחות אחת בלבד. אביו מת צעיר כשהיה בן 38 בלבד. אני חושבת שמותו של אביו בגיל כה צעיר ליווה אותו כל השנים. תמיד אמר - גם אני אמות צעיר. גדל כילד מפונק ואהוב. היה לו שם נוסף - מאיר-יוסל"ה. כשנפגשתי לאחר 10 שנים עם אחותו ודודותיו הזקנות (שהלכו עם היטלר) הבינותי עד כמה היה מאיר חביב ואהוב על כולם. הוא היה מספר על אביו, שהתבייש על כך שלא היה איש אמיד והשתדל לכסות עובדה זו. בקרב המשפחה היה לאבא הצעיר תפקיד מיוחד, הוא היה צריך לאשר את השידוכים ולפקח על כל ההתעצויות המשפחתיות. אני חושבת שמאיר ירש תכונה זו מאביו. גם הוא היה תמיד במרכז העניינים. הוא אהב את אמו אהבה גדולה ולא פעם "תפסתי" אותו עם תמונה שלה ביד, כשהוא נושק את התמונה. הוא התגעגע אליה מאוד מאוד. היתה להם משפחה ענפה שלא הכרתי. הוא סיפר על הדוד ליפא, איש כפרי בעל חווה גדולה שהיה מושך אליו את כל המשפחה המסועפת הזו בקיץ, כדי לבלות את הזמן בין השדות והיערות של הכפר. כמובן שזה הקנה להם את אהבתם הגדולה לטבע ולחיים.

אני זוכרת את הערב הראשון בחצר, הוא הסתובב בין כולם וסחף את כולם בריקודים ואחר כך טאטא את הרצפה. אמנם היו רק שני שולחנות מכוסים בסדינים לבנים אבל היתה עבודה והוא בהחלט הוביל. אני זוכרת שבאותו ערב ראשון שלי בחווה, ערב פסח, כולם חגיגיים, כולם לבושים כחולצות לבנות, יחפים או בסנדלי עץ ואור הלוכס השרה אוריה של חגיגות מיוחדת.

אני גם זוכרת את הקירות הלבנים מסביב, בכלל זו היתה תחושה של התעלות רוח. אני זוכרת ששמעתי בחו"ל שבארץ רוקדים הרבה ואז שאלתי - נו, ומתי יוצאים במחולות? כמובן שהשתמשתי במילה הספרותית שהכרתי. כמובן שמיד העמידו אותי על טעותי שבארץ אומרים לרקוד וריקודים - אבל מאיר היה מזכיר את הסיפור הזה מדי פסח. מה זו קבוצה, ועל החיים בקבוצה, ידעתי רק לפי המכתבים של אחיותי ואחי, אבל לא ירדתי לעומקם של הדברים עד שהגעתי לכאן. ועדיין הדברים היו עוד בתחילת הדרך. אני זוכרת שלקחו אותי לעבודה בגן הירק. בעלות הבית היו עליזה, איטה וחוה ומצאתי חן בעיניהן. היא בחורה טובה, אמרו, היא מדברת עברית וחושבת בעבודה. אבל הרבה כללים ויסודות לא ידעתי. לא ידעתי למשל, שכל המשק מחולק לענפים. ידעתי שהאדמה היא של כולם וכולם עובדים וכך גמרתי את העבודה שהוטלה עלי במהירות גדולה (היה עלי לאסוף קישואים) ועברתי לעשב במשתלת התמרים. ואז נגשה אלי רעיה ושאלה ברוגז - מה את עושה פה, מדוע את עובדת כאן, מה את חושבת שתעשי כל מה שאת רוצה, זה ענף אחר! ו"הענף" האחר היה במרחק של חצי מטר מהענף השני. לאט, לאט למדתי את מבנה החיים שלנו והתמסדתי בתוך גן הירק. נסעתי גם לחנה מיזל והפכתי למלומדת בענף. מאז עבדתי כ-30 שנה בגן הירק. כמובן שאסור לשכוח שהמשיכה העיקרית שלי לגן הירק היתה עבודתו של מאיר שם. אחרי איזה זמן הוא הפך מנהל גן הירקות ואני המשתלנית של גן הירק. על מאיר יש הלא חוברת והדברים עליו מסופרים בחוברת.

בחצר היו שלוש משפחות בלבד ורווקים. החצר לא היתה מסוגלת לקלוט משפחות נוספות. מספר החדרים היה מוגבל ובעיקר היה שם החדר הגדול של החאן. אהרון, סטולר ובן ציון גרו שם. נאי באחי באביב ואני זוכרת שבעצם גרנו בחוץ. המיטות היו בחוץ ולפעמים בצהריים היו נחים למרות שזה היה ממש עינוי לנוח בצהריים בלי מאוורר ועם הרפת בתוך החצר. היה קל יותר לעבוד. כשהשמש היתה שוקעת היינו מתרחצים במים שקיבלנו מהמושבה ועל פי רוב היינו יורדים להתרחץ בים, כי מים לא היו, אפילו בחורף נאלצנו להתרחץ בים. ובלילה ישנו בחוץ אחד ליד השני וכל אחד שמע את האנחה של שכנו. המיטות היו מכוסות בכליות ישנות שנקנו מהצבא הבריטי וזאת כדי להגן מפני היתושים שלא נתנו להרדם בלילות. גם הפרדות הגבוהות והגדולות שעמדו באורווה נקנו מהצבא הבריטי. האנשים התלבשו במעילים צבאיים אחרי העבודה, בחורות וכתורים לבשו את המעילים האלה. בערב אי אפשר היה להדליק מנורה כי הרוח היתה מכבה אותה ולשבת ליד הקיר או בפניה אי אפשר היה כל החום היה מוציא את הנשמה. ובכל זאת היו כאלה שהצליחו לקרא גם בתנאים כאלה והאחרים פשוט הלכו לישון עם שקיעת השמש, מביטים לשמיים שנמתחו מעלינו ללא קצה וסוף. היתה לנו רצפת זיפזיף שלא ניתנה לשטיפה והמזרנים היו ממולאים בקש ועד שהתישנו היו נפוחים ובלתי נעימים.

המון שמייס, המון כוכבים וספר תנ"ך. במשך שנתיים לא קראתי ספר אחר. נדמה היה לי שרק באמצעות ספורי התנ"ך אוכל לינוק את האוירה האמיתית של הארץ הזו. וגם אם רצינו לקרוא ספרים, זו היתה משימה בלתי אפשרית, חשמל לא היה כמובן, ופנסים רוח היו יקרים מדי, ממש לוכסוס. בימי החורף הקצרים והקרים נאלצנו להכנס למיטות עם רדת החשכה. היה קר מאוד והסוודר היחיד היה רטוב מהגשם שירד במשך היום. ובשרקיות כשלא היו מים נאלצנו לרדת לים. אני זוכרת שהכנסנו עתוננים לתוך הנעליים כדי שלא נרגיש ברטיבות. הדלות היתה גדולה מאוד. כמובן שזו היתה דלות כלכלית בהחלט לא היתה דלות רוחנית. היה רצון אדיר לעבוד ולהקים משהו חדש, נקי ויפה.

מוכרחה לציין שאני לא יכולתי להשלים עם ההבדלים והשוני בינינו לבין אנשי המושבה. היתה קוטביות גדולה ביותר. האכרים עבדו קשה אבל העסיקו פועלים ערבים ולא היה משטר של חיים ערכיים. לא שהחיים אצלם היו פחות דלים, גם שם היתה דלות וגם הם היו עייפים עד מוות. מספרים על יזרעאלי שהיה בא הביתה לאכול צהריים והיה נרדם עם הבגדים מתחת לשולחן. העייפות היתה גדולה ועבדו בלי הפוגה. אצלנו, בחצר היתה שבת אבל שם שבת לא היתה. עבדו מבוקר עד ערב ומערב עד בוקר. אצלנו בכל זאת נוצר הווי. לא יכולתי להבין. הפריד בינינו מרחק כל כך קטן - מסדרון. פה אנשים חיים ככה ומעבר למסדרון היה משפחת מהלול הנגר. היתה לו אשה קטנטונת כזו שילדה כל שנה ילד, וחיו שם בעוני נורא שכזה. אני זוכרת שבחג, יצאתי לגורן שהיתה בצד מערב וראיתי ילדים משחקים, לא הכרתי את הילדים, אבל אספתי אותם ושרתי אתם שירים שידעתי מוילנה. ואז ניגש אלי איזה בחור, כנראה שזה היה מאיר, ואמר לי - אלה הם ילדי המושבה, כאילו שהיה הבדל. אני לא כל כך הבנתי את העניין הזה, לא כל כך הבנתי איפה זה נגמר ואיפה זה מתחיל.

אתה שואל, מה היו המניעים שהניעו הורים שהיו חסרי השכלה לשלוח ילדיהם ללמוד ואני חושבת שהמניע העיקרי היה ההכרה של ההורים בקיפוח של עצמם. תנאי החיים לא אפשרו להורים לרכוש השכלה מסודרת, הם רעבו להשכלה ולא שבעו אף פעם והרגשת הקיפוח לא עזבה אותם. גם אמא וגם אבא היו אנשי ספר למרות שלא למדו בבית ספר מסודר. אבא היה רץ לשמוע כל מגיד וכל הרצאה ואמא היתה קוראת, היא נפטרה עם המשקפיים והספר ביד. היא קראה בעברית, באידיש וברוסית. הרצון לרכוש ידע הועבר גם לילדים. אחי יוסף למד עד גיל 16 ואחי יצחק למד תלמוד עד גיל 15 כשנאלץ לעזוב את הלימודים ולעזור לפרנסת המשפחה. והיה עוד גורם, גורם חיצוני כללי. וילנה היתה עיר טבולה בתרבות. נכון שהיו בה אזורים בריונות (אמנם בריונים שידעו להגן בזמן של פוגרומים), אבל בסך הכל זו היתה עיר מאוד מענינת. עכשיו כשאנו שומעים יספורים על הגנבת פסנתרים מפורקים לתוך הגיטו כדי שילדים

ילמדו לגבון, מבלי לחשוב כלל על כך שלמחרת עלולים ילדים אלה להשלח לשמד ולהרג.
עוד אחמול למדו לנגן בלי כסף, המורים לא עשו שביתות עזרו ולימדו כל מי שרצה ללמוד.
בתל מדרש ואוניברסיטאות היו בה והיה רצון ללמוד ולדעת. לא ידענו מה זה שפע ולא יעדנו מה
זאת רווחה אבל היה רצון גדול להעשיר את הרזח.
ובן ציון כבר אמר - הלוואי ויעמדו לנו הכוחות בזמן הרווחה כמו שעמדו לנו בזמן המצוקה.

סבתא רבקה, סיפורים נוספים אודות המושבה והקשר בין הקבוצה למושבה, הדברים מוקלטים על סרט שצריך להיות בארכיון המושבה.

קטעים אחדים מתוך הסרט הנ"ל ונוגעים למשפחה מובאים להלן:

הדברים הוקלטו ב- 12.5.74

יום אחד הגיעה שמועה לכאן, לגבעה שלנו, שהגיעה למושבה משפחה של צייר. זה היה כאילו נפל מטאור, משהו מכוכב אחר לגמרי.

והנה נבנה בית, רחוק מאוד מהמושבה עצמה בשביל שהוביל לגדיש. זה היה בשנת 28-29, שנת מאורעות והיו חששות כבדים האם תוכל המשפחה להתמודד.

הבית על התכולה שבו משך את תשומת לב הילדים, זה היה נראה להם כמו איזה ארמון קסום אי-שם האמא, היתה אשה מסבירת פנים והזמינה אותם להכנס פנימה. החיים האלה היו כל כך רחוקים מפשטות החיים שלנו. הרהיטים, הציורים והאווירה הפטריארכלית בתוך הבית עוררו סקרנות רבה. והאנשים לא נסגרו בביתם, הם קשרו קשרים עם דגניה אני זוכרת אותו אצלנו בביקור שערכו באחת השבתות. היו לו פנים עצובים בידו החזיק מקל הלכה, כמעט שלא דיבר רק התבונן וקלט. אשתו היתה אשה צעירה והיו לה עיניים כחולות מחייכות. היא ניהלה את השיחה. את הקשר בינינו לבינם חיזקה רחל שלנו. הוא נתן לה הוראות ראשונות כיצד להתחיל לצייר, בשנים ההן התחילה רחל לצייר.

אבל השביל הזה שהוביל אל הבית היה כמו שביל נמלים ומי שנפל בחלקו להכנס פנימה עבר חויה מיוחדת במינה. לילדים שחיו בשגרה נפתח עולם קסום של אמנות, שפה אחרת, תרבות זרה.

את כל בעיות הבטחון באזור היו פותרים במשותף. ב-29 נשלח מאיר לחצר לפקד על האזור. ועד שלא נרגעו הרוחות לא הגיע הביתה.

סיפור אחד זכור לי שרביץ על מצפוננו, סטירת לחי שנתן לאחד הבחורים שירה בנשקו מכלי לקבל פקודה והעמיד בסכנה את כל הנקודה.